

Jobbat csinálni

Kolozsvári találkozás Kós Károllyal

Az akkor kilencvenéves Kós Károly építész, grafikus, író és költő kolozsvári otthonában rögzítette magnetofonszalagra beszélgetésüket 1973 tavaszán Csete György építész, felesége, Csete Ildikó textiltervező művész társaságában. A mester korábban kiállt a Csete által vezetett Pécsi Csoport mellett, mely ellen heves támadásokat intézett az organikus építészetben fenyegető veszélyt látó kádári–aczéli kultúrpolitika a paksi tulipános házak miatt. (Az anyaországban Nagy László költő kelt a védelmükre.) Csete György a hangfelvételt a kolozsvári mester teljes építészeti életművét feldolgozó, Kós Károly nyomában című filmes produkció rendelkezésére bocsátotta.

Isten hozott benneteket! Kerüljetek beljebb! Gyertek ide bé! Én ide ülök, ez az én helyem. Vegyetek ott székeket, itt is lehet ülni, ott is, ahogy lehet. De, megállja csak, ha nincs elég szék, hozzatok a másik szobából! Megszaporodtatok. Hát, mi jó szél hozott errefelé? (...) Hogy vagytok a paksi ügy után? Aki szakember, pláne, és ilyenbe belészól, annak bizonyítani kell, annak bizonyítani kellene. Tessék, aki kritizál, az csináljon jobbat! Tessék, megvan a lehetősége: csinálja! Itt bizonyítani kell, nem beszélni! Könnyű valamire azt mondani, hogy rosszul csináltátok: ez így csak rontás, nem javítás. Igen, de hát hol van a javítás? Lássuk a javítást! Itt egy felelet lehet: jobbat csinálni, közelebb jutni a megoldáshoz! Hisz' ez még nem megoldás. Természetes, hogy azt nem lehet rögtön adni. Ahhoz idő kell és sok verekedés, sok mindennel és sok mindenkivel. Mindig így volt, s mindig így lesz. De most különösen nagyon nehéz. Mondom, nagyon csodálkoztam. De azért nem szabad egyáltalán kétségbeesni. Világért sem, szó sincs róla, csak tovább menni azon az úton, csak tovább. A fiatalság nem szabad engedjen a maga júságából! (...) S hát mi a barokkot is másképp csináltuk, mint a spanyolok vagy németek. Egészen másképp. Az angol be sem engedte a barokkot, rögtön átment az empire-ba, mert nem kellett neki a barokk túlzás. Az ellenreformációnak volt szüksége a barokkra, és tényleg, hát ez építette. De azért a világ is felkapta: azok, akik akkor monumentálisan építkeztek. A nép aztán csinált egy népi barokkot belőle, amilyen a gelencei templom bejárása, amelyik olyan kedves és olyan szép, de olyan messzi van attól a barokktól! És ugyanott, a Székelyföldön rengeteg barokkos ház van, de olyan szép kis magyar kúriák, hogy az gyönyörűség. Látszik, hogy a nép egy vonalat átvész, de az egésznek semmi köze ahhoz, amit Nyugaton csinálnak. Ez így van. Természetes. Mert belülről kell jöjjön, a hitből és a meggyőződésből kell jöjjön! Másképpen hiába. (...) Tehát kell legyen valami a nemzetekben, ami a saját stílust adja. Bartókék a bizonyíték. A nép valahogy másképp látja itt, mint ahogy látja a másik, és másképp csinálja azt meg. Kell legyen! Ahogy Illyés Gyula mondja: lehetetlenség másképp, mert csak úgy becsülnek meg bennünket, ha mi is tudunk adni valamit ahhoz a nagy kultúrához. Ha mi ugyanazt csak egyszerűen lemásoljuk, akármilyen jól másoljuk – másolat lesz az. De ha tu-

dunk eredetét adni, azt megbecsülik. És ez így van minden művészetben – kezdve a zeneművészetben, a képzőművészetben, végezve az építészetben. És ma ez nálunk nincs meg, valami nagy zavarodás van. Ha a világot valami érdekelheti, az érdekli, ami itt magyar. És nem az, ami nemzetközi, amit mások sokkal jobban tudnak nálunk. Akiktől mi is tanulunk. Mindig mást becsülünk, magunkat nem becsüljük. Elveszítjük az önbecsülésünket, az öntudatunkat. Hát becsüljük meg végre azt, ami a miénk! Van saját kultúránk és vannak hagyományaink, de azokat ismerni és becsülni kell! Legalább annyira, mint a nyugati tudást. Azt meg kell tanulni, felhasználni – nem leutánozni –, de aztán csinálni a magunkét! És miért törekednek erre a finnek ma is, a mexikóiak, a brazilaiak? És miért a japánok? Pedig elég hatalmas nép, nagyszámú, nem félhet attól, hogy eltüntetik a föld színéről. Hát még egy ilyen kis nép, mint a magyar, nekünk nem kell törekednünk? (...) Ma onnét tanulunk, ahonnét talán a legrosszabb: Amerikától. Tanulunk? De nem is tanulunk, hanem másolunk. És itt a baj! Másolunk. Hogy jól másolunk vagy rosszul? Egy jó másolat nem ér annyit, mint egy közepes vagy kevésbé jó eredeti. Az eredeti pedig nem lehet más, mint a miénk, az, ami a mi szellemünkben gyökerezik. Nem lehet másképp. Minden művészet és minden művész elkötelezettje a maga népének és hazájának, szülőföldjének. Amelyik nem az – nem művész! Nekem ez a véleményem. (...) Hát a célt ki kell tűzni. Ha valaki megközelíti – az is valami! Ha elkezd az utat – az is valami! Az embernek szerénynek kell lennie. De ki kell tűzni a végső célt. Amit lehet, hogy sose ér meg, mint ahogy én sem értem meg a magam életében a magam végső célját, de azért nem bántam meg semmit. (...) Egyetlenegyszer találkoztam Adyval. Egyetlenegyszer. Mégpedig azt most már nem tudnám megmondani pontosan, hogy a New York kávéházban vagy pedig abban a kis kocsmában; nem tudom, minek hívták azt, amelyik ott az Opera háta megett volt. Az egy ilyen találkozóhely volt. Egyszer valamilyik író barátom azt mondja: most összejövétel van, gyere, menjünk el oda, hát ha ott lesz Ady is, hogy bemutathassalak. Mert voltak napok, amikor úgy inkább összejöttek. Nos, akkor, egyetlenegyszer. Ennyi volt az egész. Más szóval a személyes, a közvetlen találkozás. Ennyi. Semmi más. (...) Én nagyon tarka világban éltem. Építész voltam, s közben az írókkal barátkoztam inkább. Ady nem abba a kávéházba járt, amelyikbe én: a Barossba, Márkus László asztalához. Pedig nagyon sokan jártak oda érdekes emberek, Kosztolányiék, Karinthyék és mások. Színészek, festők... A nevek nehezen jutnak az eszembe, de az arcokat látom magam előtt. Ott ismerkedtem meg Móricz Zsigával. Vagy kétszer bedugta az orrát oda, és akkor megismerkedtem vele. Aztán nagyon összebarátkoztunk. S ott ismerkedtem meg azzal a bolond festővel. Nagy festő volt. Wigand Ede is például egy értékes ember volt, róla is meg kellene emlékezni. Én csodálkozom, hogy sokakról kijönnek életrajzok és monográfiák, és Wigand Edéről nem jön ki semmi. Ezen igazán nagyon csodálkozom. Mert ő egy nagyon tehetséges, és hasznosan tehetséges ember volt. Annak a bizonyos szecessziónak nagy embere, iparművészeti vonatkozásban különösen. Nem annyira mint építész, hanem inkább mint belső rendező. Abban nagyon sok szépet alkotott és nagyon nagy hatással volt, s ugyanakkor sok jó asztalost is nevelt ő akkoriban. Ha a monográfiákban megjelenem én és Medgyaszai is, ott kellene megjelenjen Wigand Ede is. (...) Legjobban Györgyi Dénest és Zrumeczky Dezsőt szerettem. És volt egy barátom, Kozma Lajos, aki elsőrendű grafikusnak számított már akkoriban. Ő volt az újdonság

iránt legfogékonyabb akkori ismerőseim közül. Kijárt Kalotaszegre is, de lassanként átállt Gropiusékhoz. Gropiust sohasem szerettem, fiatal koromban sem. Nagy művésznek Le Corbusier-t tartottam. Ő észrevette, meglátta a helyi színeket, konstrukciókat: akárhol épített, a hely szellemében gondolkodott. Gropiusékból hiányzott ez a szemlélet. Ők megmámorosodtak attól, hogy vasbetonból mindent meg lehet csinálni. Az igazi építész pedig Amerikában Wright volt. Azt rendkívül sokra tartottam mindig. (...) A falunak vége, és a város, az új város ügye sem oldódott meg. Mert az, ami most történik a várossal, a lakóházzal, az nem megoldás. Sivár egyformaság. Valami borzalom! Nem, otthont nem adnak. (...) Mert az ember nem azért él, hogy géppé váljék. Nem lehet egészen elidegeníteni az embert az élettől. A technika lassan már rideg futássá változtatja az emberi életet. (...) Hát Istenem, baj van mindenütt. Most jönnek rá, hogy mennyire megrontottak mindent. Megmérgezték a földet. Megmérgezték a vizeket. Megmérgezték a levegőt. Megmérgezték mindent. A haladás jegyében. És a tudás, a tudomány égisze alatt. Csakhogy vannak dolgok a tudományon felül és kívül, amit nem lehet tudománnyal pótolni. Természet és technika: sajnos most széjjel vannak választva. A kettő együvé tartozik. Kell, hogy találkozzék! (...) Természetes volt, hogy a mai társadalmi átalakulásban, ami vele együtt járt, a technikai fejlődés előrefutott, úgy, hogy a kultúra elmaradt. S az addigi egyensúly felborult. Annak az egyensúlynak helyre kell állnia! Mert addig nem lesz igazi emberi élet, igaz emberi élet. (...) Pálinkát? Jobb most ebben a hidegben egy kis pálinka. Nem bolti, saját főzés. Egészségetekre kívánom, és örvendek, hogy bejöttetek. Örvendek, hogy nem feledkeztetek meg Erdélyről. Mert Erdélyről nem szabad megfeledkezni! Magyarországra nem nagyon vándorolnak ki innen magyarok. Megy ki egy-kettő, de van, amelyik vissza is jött. Visszahívta a szülőföld, visszahozta a gyermekeit ide... (...) Erdélyben van sok anyagom: olyan is, hogy azt én nem vállalom. Apró kis épületek ezek, amiket két krajcárért vagy anélkül is csináltam, egyházaknak s másoknak. Kiadtam a tervet, s abból lett valami. Falusi emberek megcsinálták. Én adtam mindent hozzá, de a végrehajtást nem mindig vállaltam. Én is szegény ember voltam, meg vagyok, hát nem mindhez szállhattam ki a magam költségére. Kiadtam a tervet, de beleszóltak a papok, beleszóltak a tanítók, beleszóltak az emberek is, és leginkább az, aki építette. Aki talán nem is tudta olvasni a tervet, így hát azt csinált, amit akart. Így is nagyon sokszor sikerült a ház, s aránylag elég jól. De nem az enyém! Aztán volt olyan is, aki beszámolt, s küldte a fotográfiákat: megkövetelte, hogy azt úgy s úgy csinálják meg, ahogyan kell! De ilyen nagyon kevés volt, nagyon kevés. Sok olyan épület van, amit nekem tulajdonítanak, és tényleg hasonlít is. Van olyan is. Mind írnak nekem – igazoljam, hogy én terveztem. Nem, nem én terveztem. (...) Az Állatkert, az egy nagy szerencsém volt, kedves munkám volt. Ott azt csinálhatott az ember, amit akart, csak olcsó legyen. Ez volt kikötve. Olcsó kellett legyen, mert azelőtt a régi állatkertre nagyon ráfizettünk. És olcsó is lett az Állatkert. Nem volt drága. Ott drága a Növényház, s más, ami megfelelő szakemberek kezéből került ki, de nem a miénk. De ott olyan mesterembereket kaptunk, nagyon jó ácsokat, kitűnő ácsokat és kőműveseket, akik szenvedélyesen csinálták az épületeket, és úgy, ahogy akartuk. Szerettek dolgozni, de érdekelte is őket a munka, határozottan. És az mindig nagy dolog, amikor a munkás együtt dolgozik a tervezővel. Az nagy dolog! (...) S én úgy voltam Szentgyörgyön is, a múzeumnál. Ott mindent helybeliek csináltak, és nagyon

lelkesen és nagyon becsületesen. Közben volt egy nagy földrengés is, amikor néhány ház összeomlott. De ez meg se nyikkant. Komolyan mondom, borzasztó boldog voltam, hogy a múzeumnak nincsen semmi baja. Nem lopták el a fundamentumot, lementek egész addig, ameddig szükséges volt. Minden mesterember olyan szépen dolgozott és nagyon tisztességesen. Nem lehetett panaszom. (...) És aztán megvolt az a szerencsém is, hogy amikor tizennyolcban Románia bevonult, az akkori király Ferdinánd volt. Az öreg Hohenzollern Ferdinánd egy iszákos, de nagyon művelt ember volt, és akkor ott Székelyföldet végigutazta. Szentgyörgyön megállott a múzeumnál, és azt mondja, hogy ez miféle épület? Mondják, hogy múzeum. Na, akkor én bemegyek, megnézem. Akkor telepítették. Ő meg kiadta a rendeletbe, hogy azt a múzeumot pedig látogatni kell. Ott van az aláírása a múzeum emlékkönyvében. (...) Ami kár esett, az inkább a mostani háborúban, negyvennégyben történt. Akkor a legsúlyosabb, legértékesebb dolgokat, egyvagonnyi kéziratot és egyebet bombatámadás ért valamelyik magyarországi állomáson. És az a vagon felrobbant. Az épületből kórházat csináltak és egyebet, de nem pusztítottak, inkább csak rendetlenkedtek, már ahogy egy megszálló katonaság csinálja. (...) De Sztánán mindenemet elpusztították. És éppen az értékesebb, a nekem kedves dolgaimat, a rendben tartott rajzaimat, amit csak negyvennégy előtt csináltam. De nem a katonák! Sztána katonaságot nem is látott. Bár inkább lettek volna, talán másképp lesz! Kiraboltak mindent. Az ajtókat, ablakokat, bútorokat elvitték, a padlót felszedték, úgyhogy ami most megvan még belőle, azt a gyermekeim hozták rendbe. A négy gyermekem. Mert most azok a gazdák ott. (...) Még élnek azok az emberek, akik itt dolgoznak. Úgy, mint Szabó Attila nyelvész, Jakó Zsigmond, a historikus és a többiek. De ők már gyakorlatilag nyugalmazott emberek; kidőlnék maholnap, s utánunk nincs senki. Etnográfus se. (...) Annyi levelet kapok, s nem tudok rájuk válaszolni. Nekilátok, tíz-tizenöt sort leírok, s akkor már kezd remegni a szemem. Nem látom, mit írok. Két nap alatt készül egy levél. Hiába, a szemem már nem bírja, és az ülést, a görnyedést sem bírom sokáig. Fáradt vagyok, ezért kell két nap nekem, amíg egy tisztességesebb levelet megírok. Van aztán, amit röviden, egy délelőtt. Szerencsére nem mindegyikre kell válaszolnom. De így is mind több levél van, több restanciám, hátramaradásom van annál, mint amit le tudok bonyolítani. És kell válaszoljak, mert vannak válaszolatlan levelek, amik vádolnak az asztalomon. Nem dolgozom, csak leveleket, ezt-azt írok, egy-egy felvilágosítást adok. És hát muszáj, mert mégis az embernek sok ismerőse, sok régi jó embere van, és azok üdvözlik az embert, és megírják a maguk bajait, a maguk dolgait. Ezt kell respektálni! Örövend az ember, hogyha még van valaki a régiek közül. Habár most nagyon megfogytunk. Az utóbbi két év alatt rengeteg nem magam korabeli, hanem nálam fiatalabb jó ember ment el. Úgyhogy most megapadt az írni való. Hát hozzáapad a szemem is. (...) Rakosgatom a dolgaimat, hogy rendben legyen a szénám, ha a Nagy Ítéző széke elé kerülök. Nincs panasz, nincs is általában panaszom. Mert az Úristennel nincs panaszom. Ott nem lehet okoskodni. (...) Hát, hiába, az idő eljár. Cserebogár, sárga cserebogár... (...) S ne hagyjátok magatokat, nehogy elijesszenek titeket! Aztán, ha erre jártok, föl kell néznetek ide mindig, ide egy pár szóra, jólesik az embernek. Áldjon meg az Isten benneteket!

Csontos János
(rövidített, szerkesztett változat)

Gerinces emberek védelme

Két beszélgetés Lászlóffy Aladárral

„Hol vannak a juhaim?”

– *Egyesek azt mondják: van, mások azt állítják: nincs. Lászlóffy Aladárnak mi a véleménye: létezik-e „erdélyi magyar irodalom”?*

– Ez lerágott kérdés, amit szezononként vagy legalábbis uborkaszazononként fel szoktak újítani – a kultúra összes nagy kérdésével együtt persze. Az összes régióhoz vagy helyhez köthető kérdéssel együtt. Azzal felelek rá, hogy Gordiuszban botrányos volt az, amit „Nagy Sanyika” csinált a dolgok megoldása körül. Valahol a botrány íze van mindenben, ami vagy nosztalgikusan, vagy a kedv elrontása kedvéért újra szeretné regionalizálni, újra át szeretné rendezni ezt a már összeállt vagy összerakódni látszó puzzle-játékot, ami a magyar kultúra egységét, a magyar irodalom egységét, a magyar nem tudom, micsoda egységét illeti. Ezt újra szét szeretné szedni, újra szét szeretné dobálni, és igen, újra szeretné játszani vele az egykori játékot, éppen azért, hogy összerakja.

Természetesen van erdélyi magyar irodalom, ugyanis van Vas megyei irodalom, és ugyanígy van Csepel-szigeti irodalom is. És biztos van szentendrei irodalom is. Egyébként nem tudok arról, hogy ez egymást valamennyire is determinálná, vagy elkülönítené egyiket a másiktól. Már csak azért sem beszélhetünk ilyesmiről, mert: átmehettek-e a gepidák a longobárdokhoz? Átmehettek-e az erdélyiek, és hányszor, segítségül vagy menedékül odaátra? Ezért nincs értelme ilyen kategóriákban gondolkodni. Avagy hova is sorolnánk Kuncz Aladárt?

– *Ali bácsi milyen érzéssel fogadja, amikor Magyarországon mondják, hogy Lászlóffy Aladár erdélyi magyar író, illetve milyen érzés az, hogy itt kell erdélyi magyar íróként helytállnia?*

– Érdekes és bonyolult dolog. Az ilyesmire az ember akkor válaszol becsületesen, ha ezt a kérdést egy fél élettal előbb kapja, vagy olyan jelentéssel helyzetben, amikor érdemben át is gondolhatja. Erre kapásból pont annyira nem szabad válaszolni, mint egy pingpongbajnoknak vasárnap délután a Szamos partján egy alkalmi partnerrel rettenetes meccset játszani. Erre én alkalmilag nem vagyok kapható.

– *Feltételezzük, hogy mégiscsak létezik erdélyi magyar irodalom. Ha van ilyen, akkor jelenlegi állapotában „jól működik”-e, avagy lehetne más?*

– Ez a „ha...” kérdésköre. Az erdélyi magyar irodalom, ha van ilyen, akkor pont olyan, amilyen. De sohasem voltunk gyengébbek, mint a nagy egész. Ha nekifogsz kiszámolni és leosztod etnikai alapon a tizenhárom aradi vértanút, akkor kiderül, hogy, hűha, itt rettenetesen jól vannak képviselve még az örmények is, mert a tizenháromból kettő örmény. Ugyanilyen alapon, ha a XVI. századot veszed, vagy a XXII. századot, hogy most már látatlanban beszéljünk, valószínű, hogy ugyanannyi tehetséggel alaposan felszerelve, tehetséggel ellátva leszünk jelen a seregszemlén. Ha valakinek volt kételye a meccs beláthatatlan vége előtt, hogy mi lesz itt a magyar kultúra sorsa '87-'88-'89-ben,

amikor megint „nincsen rózsza tövis nélkül”-t kellett játszani, az nyugodtan észreveheti, hogy ebben a pillanatban Orbánokkal, Jánosokkal és Dénesekkel talán még jobban fel vagyunk szerelkezve, mint az összmagyar kultúra. De más régiókhoz képest jobban állunk, és Budapesten kívül senki nem jöhet velünk egy rendes meccset lejátszani.

– Erre vonatkozik a kérdés második fele. Váradon hallottam Sántha Attilának azt az elméletét, miszerint a kilencvenes években a magyar irodalom súlypontja áttevődött Erdélybe. Egészséges-e az ilyen eltolódás, vagy már-már különös kulturális perverzión?

– A székelly erre mondaná azt, hogy „Dai cu presupusul!”. Azért nem fontos az ilyesmi, mert az irodalom és a kultúra nem lóverseny. Ilyen szempontból ezt nincs miért megállapítani, és főleg nem illendő magáról állapítania meg az embernek. Ha ezt a magyarországiak állapítják meg rólunk, azt mondjuk, hogy kedvesek, udvariasak, kedveznek nekünk vagy hízelegnek. De ha mi kezdjük ezt kikiáltani, akkor már büdös. Magunkról ezt ne mondjuk ki! Ha valaki olvas, márpedig az írónak időnként kell... kellene olvasnia is, akkor a folyóiratok természetében, hiszen végül is ott jelenik meg az irodalom, most már egyre kevésbé jellemzi a könyvkiadás az irodalom kirakatát, az irodalom homlokzatát, a reklámdoldalt, ebből a szempontból nézve a dolgokat valóban van egy látszólagos túlsúly. Az is lehet, hogy most már van egy látszólagos komolyanvétel is, mert annyira ott vagyunk minden magyarországi folyóirat, minden jelentős lapszám anyagában, arányosan, vagy, ha kell, aránytalanul, hogy valóban ezt az erőnlétünket nem mások ellenére, nem a többi ellenére, hanem magunk mellett érvelvén, ezt az erőnlétünket bizonyítani tudjuk.

– Ezt olyan formában is bizonyítjuk, hogy kialakítjuk a saját szervezeteinket, díjakat alapítunk, erdélyi írótáborokat szervezünk stb. Helyes volt-e létrehozni az E-MIL-t?

– A saját szervezeteink, ha azok szervezetek és szervezeti súlyuk van, komolyak. Ez jelenti a civil társadalmi szféra erősödését is. Amikor viszont gittrágóegyletek és kékgomb-társulatok születnek, akkor az egész nem egyből kedves, bár jogos játéknál. Az E-MIL-nek nincs saját gazdálkodása, az E-MIL nem a saját lábán áll, hanem abból áll, amit neki juttatnak. Tehát egy-két szárnyat, combot nyújt a kicsinyeknek a nagypapa. A Magyar Írószövetség, még így is, hogy „hagyományosan” alakult ki, állandó támadásnak van kitéve. Egyesek szerint úgyis csak az elmúlt átkosnak, a szovjet gondolkodásnak, a szocialista túlzásoknak a képződménye, el kell sorvasztani, fel kell számolni!... Csak tudnám, mit lehet helyette kitalálni, mert írószövetségek ott is vannak, ahol nem dült a szovjet kultúra ötven-hatvan vagy nyolcvan évig. Ám ha az E-MIL attól komoly, mert erkölcsileg komoly szervezet, és mert olyan tagságot egyesít és működtet, amely különben is ízig-vérig író, akkor nincs vele semmi baj. Épp olyan értelemben vett szervezetnek kellene lennie, amelynek saját, önellátó költségvetése és széchenyiskedő gesztusokra alkalmas háttere van. Ember kell ide, aki azt mondja: Én most alapítok egy akadémiát! Felajánlom egyévi jövedelmem!

Nemrég, egy jó évtizede talán, azt hiszem, Kántor Lajos is ott volt, beszélgettünk Keszthelyen az éppen akkor hazalátogató Festetics úrral, és többek közt Erdély és a XVIII. század fordulójának közös magyar ügyeiről is szó esett. Akkor mondtam, hogy szívesen felajánlanám egyévi jövedelmemet, csakhogy

az még a galambetető-szükségletre, a mag árára sem volna elég. Ahhoz, hogy az ember ilyen gesztusokat tegyen, kell egy Festetics mögé egy Keszthely, egy Széchenyi mögé egy fél Dunántúl, és egyáltalán, a személyiség mögé egy akkora erkölcsi valami, ami legalább anyagiakban is kifejeződik. De ebben a pillanatban a kor szinte-szinte olyan, hogy nem engedi magából kibukkanni vagy felkiáltani, felszólamlani, kiordítani azokat az egyéniségeket, akiknek anyagi-erkölcsi értelemben OLYAN háttére van.

Az Erdélyben kitűnő eredménnyel dolgozó, a szolgálatukat dicséretesen végző írók egyesületének az összehozása jó ötlet, ez az egység kitűnő gittadag, oda kell csapni arra a korongra és meg kell csinálni belőle a gyönyörű görög vázát, amelyről Keats bátyánk is énekelt annak idején! Egyébként nem szabad egyenlőségjelet tenni, ez megint egy dicsekvő gesztus, és nem ránk tartozik. Hadd értékeljenek minket mások, ha ilyenek vagyunk! Ha meg nem, akkor mi hiába kotkodácsolunk.

– Biztos, hogy a mecenatúra hiánya nálunk arra vezethető vissza, hogy csontszegények vagyunk? Avagy lélekben volnánk szegények? Hiszen vannak gazdagjaink, de ők nem igazán vállalják fel azt a kultúrátámogatást, amire az erdélyi magyar társadalomnak szüksége volna.

– Ez súlyos gyanúsítás... nagyon súlyos gyanúsítás az, amit megfogalmaztál. Egy olyan gyanúsítás, amellyel én magam is egyetértek, tehát már ketten vagyunk, akiket be fognak perelni. Egyelőre azonban bizonyítékokat ehhez sokkal nehezebb lenne találni, mint kihízelegni, kikaparni belőlük egy nagyobb összeget egy újabb akadémia alapítására. Szóval: repül a nehéz gyanúsítás, ki tudja, hol áll meg?

– A másik oldal viszont az, hogy van néhány mecénásunk, ők támogatnak is bizonyos ügyeket, csak mintha nem igazán a legfontosabb, nem a legégetőbb dolgokat vállalnák fel.

– Egyesekben megvan az isteni szikra. Van, aki ügyesen evickél. A többiek rosszul evickélnek. Az élelmes író megvesz egy gyárat. Ez olyan, mintha most felhívnál engem: „Ali bácsi, Szabó Géza sinológus vagyok, egyébként épp létesítettem egy kuplerájt Pekingben!”

Engem az is kellőképpen lesújtott, amikor hallottam, hogy a híres kétmilliárd forinttal ki gazdálkodik. Nem a saját önkénye szerint persze, de kire bízta? Sántha Attilára. Egy évig, ő tudja, hogyan, nem nekem kellett elszámoljon, csinált, amit csinált, aztán lett belőle, ami lett, és most már semmi nincs, és ő mást csinál. Ezeket a dolgokat pontosan úgy nem értem, mint ahogy tökéletesen értem, hogy a szú, ha belemegy a fába, vagy ha a moly belemegy a nagyanyám bundájába, akkor azt úgy csinálja, mint Kazinczy. Vagy legalább, mint egy Karinthy. Két különböző zseni: az egyikben volt isteni szikra, a másikban... szóval Kazinczyban igazán nem volt isteni szikra, Karinthyban viszont egész vilámlásokat láttunk. Ők legalább következetesek voltak.

Jómagam a nem következetes hozzáállást nem szeretem. Akkor sem, ha női szeszély, a szónak a legszorosabb nemi értelmében vagy nemi viselkedésforma értelmében, akkor sem, ha hisztériás férfiak vesznek körül. Márpedig most egy hisztériás világban élünk. Semmi sem ingerel jobban ennél. Régebben egy kézfogás, egy mosoly, egy szó, egy fogadalom, egy rendelés házassági ígéretnek számított, például az angolszász világban, amit aztán be is

hajtottak, be is tartottak. Volt egy megrendelés, s arra tonnák utaztak, elindult a hajó, vagyonok gyűltek vagy foszlottak szét ezer kilométereken, tízezer kilométereken. Ma egy hatályos törvény, egy aláírt szerződés nem egyoldalúan, hanem negyedoldalúan is felbontható. A linkség divatját éljük, mindig is linkség volt, s habár valószínűnek tartom, hogy a mezopotámiai kekszírásos kő-táblakultúra korában sem tartottak be minden egyes szerződést, azért ami ma történik, az több mint nevetséges.

– *Nálunk miért történnek úgy dolgok, ahogy történnek? Az előbb érintette Ali bácsi azt a kérdést, hogy az erdélyi magyar írók számbéli arányban milyen reprezentációban vannak jelen a magyarországi kiadványokban...*

– Ki-ki a maga dicsőségét vagy a maga minőségét reklámozza csak. Senki sem úgy jelenik meg sem az itthoni lapban, sem a Tiszatájban vagy a Kortársban, hogy ő most az erdélyi magyar irodalom nevében ezen a szombat esti bajnokságon ugrik egy rekordot.

– *Nyilvánvaló, csak a sok kicsi egyéni teljesítmény összegyűlik, és ezt összességében látja mindenki. A kérdés ezúttal a kritika térfelét érintené. Leszámítva a pénztényezőt: miért magyarországi lapokban közli az erdélyi kritikus az erdélyi kötetekről a mondanivalóját?*

– Ne pazaroljuk a hangszalagot és az energiát tovább! Van egy vicc: A juhász azt kérdi a visszhangzó éjszakában: „Hol vannak a juhaim?” A visszhang megvonja a vállát. Ezt ugye az olvasó nem látja, de amit mondasz, az így van, és én megvonom a vállamat. Hogy tudnék én erre felelni? Tényleg: miért? Amellett, hogy a kritika eleve kritikán aluli... Vetted észre?

– *Nálunk? Vagy odaát is?*

– Ott is. De visszatérve az előző gondolathoz: Marosi vigyázott, hogy elvileg „minden könyvről írjunk öt sort”. A Korunkban harminc éve látható Téka vagy milyen rovatcímek alatt mindig volt valami a regisztráló, a tudomásul vevő öt sorból. Ma már semmi különös nincs a hiányban, tudnék olyan lapokat említeni, ahol szinte tilos kritikát írni. Nem kell itt írni! Se filmről, se színházról, semmiről! Alkalmilag, ha valaki olyan jellegűt, értékel(end)őt tud mondani, az igen, az megjelenik. Csakhogy az nem kritika, nem kritikai gyakorlat. Ha valami tönkrement nálunk, akkor az nem a nagymama budifedele, nem a múlt századi, molyette túllruha, hanem a kritika. Itt már nincs ilyesmi, a kritika kimúlt. Nincs regisztráló, ujjongó vagy hurráoptimizmustól sugárzó kritika, és dicsekvő vagy levágó kritika sincs. Abszolúte jelképesen: Szőcs István mondja, hogy a nagy színész mögött olyan volt a színpad, mint a kredenc. Itt már semmi nincs. Az nem kritika, ami nálunk „működik”: nem értékelő, de nem is értelmező. Legfennebb baráti alapon azt mondja a szerző: „Hát, Jenőké, itt van a könyvem! Írnál róla?” Ami persze úgy hangzik, mint amikor az embert felszólítják, hogy vegyen részt az esküvőn, és hozzon nászajándékot. Ez nem szerves. Illetve a diagnózisomat így javítanám ki: irodalmi életünknek nem szerves része a kritika.

– *A kritika-témára azért kérdeztem rá, mert nemrég olvastam a Tribunában egy interjút Dan C. Mihăilescuval...*

– Ők is panaszkodnak bizonyára...

– *Patologikus jelenségre hívja fel a figyelmet. Azt állítja, hogy az erdélyi román szerző úgy érzi: ha az ő könyvéről nem ír egy bukaresti kritikus, lehetőleg Manolescu, akkor az a könyv nem létezik. Az itteni költőnek, íróknak*

tehát nem elég, ha „csak” egy erdélyi kritikus ír róla. Valami hasonlót fedezhetünk fel erdélyi magyar–magyarországi viszonylatban?

– Ebben a témában nem állítanám, hogy akkora az olvasottságom, a rálátásom, hogy meg tudnám neked fogalmazni a véleményem. A tekintetben legalábbis nem, hogy miért nem itthon próbálja eladni vagy hangoztatni a véleményét, miért Magyarországra fut a kritikus. Azt hiszem, ez egy általános, szégyenszemre kimondani sem szeretett dolognak a függvénye: az anyaországban másképp javadalmazták a szellemi erőfeszítést. Inkább azt mondanám, ha már belekevertük a pakliba a testvérlapunkat, a Tribunát, hogy jelenleg egyetlen olyan román lapot ismerek nálunk, amely eléggé arisztokratikus és szelektív, ráadásul és főleg csak befejezett életművek értékelésében vesz részt, de, hangsúlyozom, értékes kritikával, ez az Apostrof. Itt van alattunk, a Helikon és a Korunk alatt. Nekik szervezett, következetes és jó gárdával dolgozó kritikusvonulatuk is van.

– *Miért nincs nekünk is egy ilyen lapunk? Képtelen az erdélyi magyar társadalom kitermelni egy ilyen lapot? Nem volna rá igény?*

– Kérdéssel válaszolhatok? Van az erdélyi magyar író-társadalomnak kritikusgárdája? Van egy sportklub, ahol csak a futballról lehet beszélni. Vagy főleg a futballról és az úszásról, mert volt egyszer egy árvíz, és két tagunk kitüntette magát abban, hogy megmentett négy vénasszonyt. Ettől az úszás nálunk hagyományos sport. Mi egész egyszerűen elsorvasztottuk azt, hogy kritizálni is lehet. Amellett, hogy a kritikai közműveltségünk az olvasottság értelmében is siralmas. Itt nem Schöpflin, hanem azt hiszem, hogy még az Atheneum Vörösmarty kezében produkált kritikájáig sem jutnak el egyesek! Nincs kritikai kultúra nálunk.

– *És vitakultúra.*

– Igen, ezek mind összefüggnek. Eleve a fogadtatásnak nincs egy kultúrája. Ez pontosan olyan leépülés, mint a diszkómodorban elkövetett lejtetés. Ami nem ismerkedési mód. És a lányok szoknyája alá benyúlni nem a férfiaság, nem a virilitás, hanem a parasztság fényes bizonyítéka. Régebben csak levett kalappal beszéltek egy úri hölgygel. Nem lehetett úgy rángatni egy író, mint ma, amikor egyesek úgy rángatják az irodalmat, mint a diszkókurvát. Ők azok, akik azt hiszik: attól kritikusok, hogy több mindent mernek megengedni maguknak.

– *Viszont igény mégiscsak volna a civilizált vitakultúrára, valamint egy normális kritikai fórumra. Reméljük, A Hét új köntösben pozitív változást fog jelenteni e téren.*

– Attól félek, ez több mint igény. A gyógyászatban van az a profilaktikus hozzáállás, hogy megelőzni is érdemes. Eleve az irodalom életének, a higiéniájának a tartozéka lenne az, hogy kritika legyen. Ha nincs, az olyan dolog, hogy... talán egy hasonlattal érzékeltethető legjobban: a XVIII. század végéig nem volt divat fürdeni, mindenki rózsavízzel meg vakarával dolgozott a parókája alatt és a bugyijában. Végül is előbb-utóbb el fog fekélyesedni a dolog. Vagy el fog sekélyesedni.

– *Addig is azonban a sekélyes-fekélyes dolgokat rejtegetni próbáljuk. Kis erdélyi irodalmas berkeinkben vannak-e tabutémák?*

– Nem tudom. Én elkényeztetett gyerek voltam, akinek az apja nem tépte ki a kezéből a könyvet, ha valami olyan téma került terítékre. Elég korán kezdtem

olvasni, de hosszú pályafutásom alatt nem emlékszem olyanra, hogy tiltás, tiltás. A szocializmus boldog korszakában tudom, hogy voltak tabutémák, de hogy most mitől lenne valami tabutéma?! Ellenkezőleg: most divattémák vannak.

Nem véletlen például, hogy vinnyogva előtérbe ugratják a homoszexuálisok házasságát, és teljesen fals irányból próbálják behozni a kérdést. A házasságnak az idézőjelben vagy valóságosan is vett szentsége körül, szinte szemérmesen a szerelem, a szaporodás témája körül az emberiség teremtett egy kis túllfüggönyös öltöző- vagy vetkőzőfülkét. Erre a homoszexuálisoknak nincs szükségük, mert nem a házasságra van szükségük. Mintha egy szamarat vagy egy majmot menyasszonyi koszorúval akarnának feldíszíteni. Ízléstelen zsákutca.

A másik a mozgássérültek és fogyatékosok olimpiája. Uccu bizony szaladjunk, hadd lobogjon a hajunk, kiabálják a kopaszok. Csak mert sebességbe jöttek. Ezek az elterelő hadműveletek. Tehát nem tabutémák vannak, hanem a piszkos újságírói hozzáállás uralkodik: semmi sem tabu, de ő bebizonyítja a magáét, lásd: Diana aluljáróbeli halálba hajszolása. Inkább vágják ki a nyelvének a médiának, és értesüljek hatszáz évvel később arról, hogy Kolumbusz bevonult Amerikába, mint kénytelen legyen elviselni, átélni ezt a hisztériás, ideglázhoz hasonló, percenkénti tématalálási kényszert.

– *Akármennyire utáljuk a cenzúra szót, néha szükséges volna az önkorlátozás!*

– A napokban kezembe jutott egy lap (ez nem a reklám helye!), első oldalon persze Bush nyilatkozik. Na mármost: Bush elnök egyszerre lett Dzsingisz kán, Sztálin, Kant és minden, ami kell. Japánban azt állította, hogy gyógyul az ózonlyuk, ő nem hiszi, hogy a világ a tragédia felé rohan. Fordítasz, és hátul már ott van, hogy a következő évtizedekben, ha két fokkal is emelkedik az átlaghőmérséklet, az olyan körülményeket teremt, hogy a crô-magnoni ősember teste sem kellett ilyesmit elviseljen. Nem tudjuk, mi történik velünk. Lehet, hogy pozsonyi kiflivé fogunk sülni.

Van ennek az újságnak szerkesztője? Van. Rengeteg. Fizetik őket. Főszerkesztő is van. Az egész bandát nyilvánosan kellene seggbe rúgni, és a következő szám címlapján kellene mutogatni azokat a paparazzo-fényképeket, amelyek rettenetesen felháborítanak az állatvédő ligát. Mert hallom, hogy az állatvédelem is divattá vált. Főcím: a gerinces állatok védelme. Na de a gerinces emberek védelme mikor kezdődik el!? Homérosz óta senki sem tett komoly javaslatot a dologra.

– *Arról szól a mi egész sajtónk, hogy helyezzünk el egy kis botrány- vagy bűzbombát, és ha jól időzítettünk, akkor nagyot robban a szerkentyű! Ami számomra mint sajtópotentát számára hasznos és egyedül üdvözítő, egyedül követendő útvonal.*

– Azt kérdezted, hogy van-e tabutéma... Nincs. De időközben mindenki újságíró lett, Erdélyben is. Ha régebb még a tehetségeseket is üldözték, mert rossz volt a származásuk, vagy a szerkesztő személy szerint valakit pont nem szeretett, most akárki akármit kibőföghet. Emlékszem, hogy kilencven elején egy agyalágyult tehén Csíkszeredában egy frissen alapított tévében szinte visítva azt mondta, hogy nekünk nem információra, hanem szenzációra van szükségünk. Akkor azt mondtam: vigyázat, máris elindultunk abba az irányba, ahova megérkezni nem szeretnék. Közlekedési tabu kellene, hogy ki mehet erre a pályára! Nemcsak

az agysebész végezhet ártalmas műtétet, hanem az újságíró is! Azt még nem vették észre, hogy veszélyességi pótlékot lehetne követelni, ha újságot olvasol.

– *Amúgy, leszámítva mindezt a mocskot, Ali bácsi hogy érzi magát túldigitalizált világunkban?*

– Feleségem rövidere zárta a dolgokat. Ezeröttszáz forintos órákat használok. Úgyis mindig leejtem az utcán és tönkremegy. Soha nem volt egy jó töltőtollam, most sincs, és soha nem volt egy jó fényképezőgépem. Hatéves korom óta fényképezek, már az óvodában fényképeztem! Pici német gépem volt, egy szovjet tolmácsnő 1944 őszén kiakasztotta a nyakamból. A legkülönbözőbb elemes micsodákkal is fényképeztem, nyolc-tízezer forintos gépekkel akár. Mondják nekem, hogy „vegyl már egy olyan gépet, aminek akkora az objektívje, mint a pózna”, az az igazi. De töltőtollban is olyan micsodák vannak, hogy kész röhej. Én ezt szeretem, ezt a teleszkópost.

– *És „az igazi számítógépet”, azt az apró grafitceruzát ott a bal zsebben...*

– Akkor, amikor az divatban volt, húsz évvel ezelőtt, igen, akkor vettünk. De most már nem látom, amit azzal írok.

– *Visszakanyarodva a kritika és a vitakultúra felé: a sok NEM után lássuk, milyen a ritka IGEN! A Bretter György Irodalmi Körön szépszámú közönség szokott vitatkozni versekről, prózákról, darabjaira szedik szét a bemutatott művet. A jelenlévők többsége viszont ismeretlen...*

– Az elején ismeretlenek. Géza drága, nincs olyan nemzedék, amely ne így indulna! Farkas Árpiek nagy ötöse, vagy hányan voltak, és mellettük még ötven ember járt arra a bizonyos Gaál Gábor Körre. Azelőtt Maxim G. Kör. Mi Fodor Sándorhoz jártunk 1951-ben, a Veress Zolik, a Palocsay Zsigák, a Lászlóffy Alik, a Kántor Lajosok. Minden nemzedékre jellemző, és így Karinthyékhoz is visszamehetünk stb.: Nemecekként indul az ember. Sokan vannak hivatottak, kevesen a választottak... ez is beletartozik. Olyan nincs, hogy ne hagyjuk, hogy ne kelljen! Igenis, szükség van rá!

– *Csak arra szeretnék rákérdezni, hogy a Bretter-köri vitákon miért nem jelenik meg egyetlen nagynevű kritikus sem? Aki elmondaná a véleményét, aki tanácsot adna alkalomadtán. Mi ennek a tüntető érdektelenségnek az oka? Ott X. Y. vitázik X. Y.-ről, plusz természetesen a motor: Sántha Attila, Orbán János Dénes és Bréda Ferenc.*

– Ez is egy kínos kérdés. Gondolj csak bele ebbe a tabus világba! A Gaál Gábor Irodalmi Kör üléseiről minden este aláírt cédulát kellett vezetni, és nem tudom, kinél, leadni.

– *Bréda is kéri, hogy írjuk alá a jelenléti ívet. Ma viszont nem kényszer, hanem hasznos dolog ez: kiderül például, hogy milyen egyetemisták járnak oda.*

– Egy ilyen körben nem volt véletlen, ha megjelent egy nagy nevű, állami díjas akadémikus, és aztán netán arról vitatkoztak, hogy a kétszer kettő négy. Vagy esetleg öt, netán hét. Az illető saját félelmeit beépítve: „Jaj, istenem, hátha engem is ellenőriznek!”, egyszer csak azt mondja: „Gyerekek, ne vitatkozzatok, mert a kétszer kettő nem négy, nem öt és végképp nem hét, hanem huszonkettő, ahogy pártunk és kormányunk tanítja.” A magamutogatás, a hisztéria, a narcizmus magaslatáról melyikünk nem esne kísértésbe, hogy kislibákat tanítson úszni? Van, amikor maga a tyúk akarja a kisrúcsakat megtanítani úszni, habár ő sem tud. Pedig ő már nagy tyúk.

– Az politikai vonatkozásaiban hátulütős játék volt. Ma viszont erről szó sincs, tehát az érdektelenségre, az igazolatlan hiányzásokra nincs mentség.

– Ma sem lehet kiosztani a pofonokat, hogy gyerekek, ennek igaza van, a másíknak nincs. Mindenképp mederben kell tartani a vitát. A Gaál Gábor köri viták után is volt orrvérzésig menő verekedés, a szó legszorosabb értelmében, nem nevezem meg, ha megőrizte az emlékezet, akkor úgylis tudjátok, kiről van szó. Ha pedig ez ma nem így folyik, akkor örüljünk neki, hogy ilyen nincs.

Az osztrák–magyar parlamentben is ott volt egyes képviselők kabátzsebében a revolver, utólag dicsekedve megírták emlékirataikban, és Dél-Amerikában ez általános jelenségnek számít. Félek, hogy az angol parlament következik. Nem hiszem, hogy a rendcsinálás többre terjedne ki, mint a medernek a tiszteletben tartása, hogy ne váljék árvízzé a dolog, de nem kell minden vita végén igazságot tenni, meghúzni a vonalat! Nem attól fejlődik az ember, hogy dobálózunk a nagy szavakkal. Percenként eldönteni, hogy na, most ki áll jobban?! Ez megint paparazzo-dolog. Azt mondja: a toplistán most ki vezet? Jenőke a tegnapi vita során három fejjel Pityipalkó fölé nőtt.

– Nem igazságosztásra gondoltam, hanem arra, hogy a közönség soraiból hiányolok bizonyos nagy neveket. Ezek a sokszor értékes vitaestek mintha az érdektelenség légüres terében folynának.

– Ma már van egy jó vagy rossz értelmű szemérmesség a közéletiség iránt a közéleti emberekben, hogy azt mondják: ahova nem hívnak, oda nem megyek. Más volna az érvrendszer, ha azt mondanánk: meghívtuk Karinthy Frigyes, Kiss Józsefet és Rákossy Jenőt, de a három közül egyik sem jött el. Sajnos példát nehéz előkotorni arra, hogy valamelyik esztétát vagy kritikust odahívták, és az direkt nem ment el, mert köp az egészre. Ezért kell mindezt nagyon árnyaltan kezelni, és ezért nagyon nehéz megközelíteni a témát. Az a szög, amiből te be akarsz lőni: a szarvas agancsát ne érintse, de azért a szarvas húsát elkapja.

– Amikor viszont beülnek egy rendezvényre az emberek, és ott a felszólaló valósággal provokálja őket, hogy kérdezzenek már, Kolozsváron általában kínos, a végtelenségig kitarított csend a válasz. Budapesten általában záporoznak a kérdések. Mi miért hallgatunk, miért félünk a közéletiségtől?

– Ez az emberi szemérmessel is összefügg. Rendszerint megvárják: lássuk, ki az, akit megbíztak, hogy hivatalosan is megköszönje vagy mondjon néhány használhatatlan mondatot, és feltegyen néhány abszolúte lapos kérdést: „És min dolgozik éppen a mester?” Amikor bekövetkezik egy valódi vitává alakulás, akkor már valami centrifugális és centripetális erő küzd, majd valamilyen hőfokot is elér a vita, onnan kezdve számít. A beindulás mindig nehéz. Ebben nem hiszem, hogy különbség volna Csíkszentimre, Backamadaras és a dunántúli Jenőfalva közt. Attól félek, hogy egy francia kisvárost is mondhatnék. Értem, de ha én kell megszólaljak, már nem tudom elmagyarázni a kalauznak a helyzetet, nem tudom megfogalmazni helyesen a mondatomat. Rengeteg emberi tényező játszik össze, ami nemcsak érdemben jelenti a kérdés körüli vitát, hanem a készenlétét annak a valaminek.

Brâncuşinak volt egy csodálatos hozzáállása a dologhoz, már ami az alkotót vagy a beszélőt illeti. A szereplőre, de valamennyire a reagálásra is vonatkozik. Szerinte nem megcsinálni nehéz a dolgokat, hanem magunkat olyan állapotba hozni, hogy azt pont meg tudjuk csinálni. A vitáknak, ahol valami jó eredmény

alakul ki, ott van egy kis kotyogás, egy kis idő kell hozzá, hogy kiforrjon. Idő és alkalom. Ahol három és fél órája tart az előadás, és mindenki sietne a következő programpontra letudva az esti műsor miatt hazafelé, furcsa hangulat alakul ki. A tanár néni megkérdi: van-e valakinek kérdése. Az osztály megfojtja azt, akinek kérdése van. Kérdezze meg magánemberként, ne húzza a közös időt! Jelképesen ez vonatkozik az egész kritikánkra. Valami hiányzik ahhoz, hogy a kritikus tömeg a szónak az atombombalabor értelmében létrejöjjön, és hogy a szükséges közeg kialakuljon. Rettenetesen nehéz utólag megmondani, melyik elem hiányzott: a reagálásközeg vagy a kritikai hozzáállás.

– *Vizont mindenki ért a focihoz és a politikához.*

– És a gyereknevelést kihagynád? Vagy a szerelmet? Hogy a politikához mindenki ért, az azért nevetséges, mert a politikához senki sem ért.

– *De mindenki azt hiszi magáról, hogy mégis... és igazán... és nagyon!*

– Ha a világon van csizlikség, akkor a kezdet óta erre ráillett. A politika a szégyentelenség művészete, a maga előtérbe tolása. Nagy politikusokat nevezhetnénk meg, a római Brutusokat Brutus-jellemmel, de megnevezhetnénk azokat is, akikről Méhes György írta szellemesen a *Harminchárom névtelen levélben*: én is római jellem vagyok, de már a birodalom hanyatlása korából. Nos, nekünk már csak, a birodalmak hanyatlása korából, önmaguk jelölte és önmaguk kiválasztotta politikusok jutnak. Ide mostani nagy neveket is belőhetnénk, de nem akarok vitába keveredni. Nevetséges, hogy négy évre legitimé tehet bárki bárkit. Ez azért nevetséges, mert Adolf Hitler is legitim választások útján jutott hatalomra, és 1948 után minden kommunista rezsim „abszolúte legitim” volt. Legutóbb Kim Il-dzsong százszázalékos eredményt könyvelt el.

– *A Brâncuși-féle „magunk csinálása” kapcsán egy személyes kérdéssel zárnám ezt a beszélgetést: Lászlóffy Aladár elégedett-e azzal, amit életében megvalósított?*

– Soha nem voltam elégedett, és a magam fogyatékoságai meg hátráltott pillanatai révén mindig úgy érzem, hogy igazságos az volna: előbb amit elszalasztottam vagy amit nem tudtam elérni, azt kellene rendbe hoznom, onnan kellene aztán továbblépni. Ez azért nevetséges persze, mert a mindig aktuális tennivaló az, amit abban az öt percben vagy abban az öt órában vagy öt napban kell megoldani. Nincs az, hogy most félretesszük az egészet, és előbb ide, naprakészre, helyrehozzuk az eddigi hibáinkat, bajainkat, hiányosságainkat... s akkor most következik a kilencedik szimfónia! Kipipálás. Beethovennek állítólag volt egy tizedik szimfóniája, amit ő maga nem engedett így kikürtölni. De lehet, hogy csak mi, utólag rákényszerítettük ezt a történetet. Vagyis ha ezt jelképként használhatom: én soha nem éreztem, hogy kipipáltam az első nyolc szimfóniát, és most aztán tádádá-dám, csak a kilencedik! Bennem nincs még készen az a kórus, amelyik felállhatna és elénekelhetné ezt az egészet.

Szabó Géza

(az Erdélyi Terasz számára
2003-ban készült interjú
teljes változata)

„Hogy kitudódjék a világ”

– Az a számos műfaj, amiben otthonosan mozog: vers, próza, esszé, tanítás, hogyan egészíti ki egymást?

– Pályám kezdete óta hajlamos voltam a mindenes szerepét vállalni. Különösen abban a periódusban, amely a „Szövetségek-mániában”, a Szövetségek ciklusban is lecsapódott (az 1970-es Lászlóffy Aladár-verseskötet címe – a szerk. megj.), talán akkor voltam leginkább mindenese a nemzedékemnek és az akkori irodalmi életnek. Meg kell mondanom, hogy a legutóbb említett dolog volt az, amitől leginkább el voltam zárva. A tanári, a tanítási valencia. És mivel pedagóguscsaládból származom, ez az egyik legkedvesebb foglalatosságom.

– Ali bácsi néhány könyvcíme szállóige lett. Például a Szövegek szövetsége. Ezt azóta több irodalmártól hallottam vissza. Eredetileg mit jelent ez a szövegek között való létezés?

– Ennek a jó magyar neve manapság – amikor már nemcsak a szöveget előállítók, hanem a trénerek is elmerülnek ebben a hipermangánfürdőben – intertextualitás. Meg egyéb vakok, süketek intézetében használt kosárfonási eljárásnak is ez a neve. Én a szó szoros értelmében vettem annak idején. Valóban éreztem, hogy a szövegek nem egészében jelentik egymás kiegészítését, viszont a szövegnek a szövetében, a szövevényében van ott az a valami, ami a kezdet óta önmagát folytatja. Mert az irodalomnak, a művészetnek van egy folytonossága. És van egy szükséglete, egy órája, egy pillanata az ezt megtörő újításnak, amelyik felfedez egy új irányt.

Gyakorlatilag voltak pillanatok, amikor én magam is úgy éreztem, hogy az igazi munkamegosztás az

volna, ha a közösségen belül volnának csatárok és hátvédek, és ezek a mérkőzés pillanatnyi állása szerint váltanák egymást. Aztán később rájöttem, hogy megbeszélés, különösebb stratégiák, taktikai programok nélkül is megvalósul mindez. Mindig jó viszont, ha van, aki erre figyel. Ez egy olyan pillanat volt, amikor ráéreztem és címszerűsítettem a magam számára, a saját munkám vagy könyvem számára ezt a fogalmat. És én hiszek benne, hogy ez nemcsak egyszeri, ez nem hapax, hanem egy mindenkor érvényes diagnózismegnevezés.

– Nem véletlenül tartom fontosnak ezt a címet, hisz már a legelső Lászlóffy Aladár-kötettől kezdve van talán egy ilyen játék. A történelmi időben való ide-oda ugrálás, a szándékolt anakronizmusok, nemcsak a versekben, hanem a prózában és esszéiben is. Azt hiszem, Orbán János Dénes írta egyszer Kovács András Ferencről, hogy „folyton másvalakinek képzeletét magát”, a megjegyzés végén soron a történelemben való ide-oda mozgásról szólt. Mi az indítéka ennek, milyen alapon működik ez Lászlóffy Aladárnál?

– Volna ennek egy prózai és teljesen személyhez kötött, személyre szabott magyarázata. Az, hogy történelemmániás vagyok. Valamilyen időérzék, a történelemnek tárgyakban való megérinthetősége megejtett annak idején. Ezért voltam régipénz-gyűjtő, régiséggyűjtő, régiszöveg-olvasó, -összevető. Valószínűleg a szónak abban az értelmében, ahogy Horváth Imre szép négyesorosa mondja: „Röpködnek, ha odavágok / körülöttem a forgácsok. / Összegyűjtöm őket, hát-ha / széthordjátok tűzgyűjtásra.” Már

az össze- és a szét- is milyen szép ebben a négy sorban! Ilyen alapon egyszerűen megpróbáltam hasznosítani is ezt a jártasságomat, bizonyos fokú önképzettségemet a történelem dolgaiban. Az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy rengetegen visznek el magukban kitűnő képzettséget anélkül, hogy felhasználnák azt akár a közösség hasznára, akár a saját hasznukra. Ezért alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy vannak olyan nemzedékek, ahol a szó szoros értelmében „elmarad a bevetés”. Máskor viszont nincs idő. Észrevettem viszont, hogy vannak, akik tudatosan akarják irtani a múltat, és vannak, akik tudatosan mentik csak a múltat. Ezeket szoktam ahhoz hasonlítani, amikor a katonakapitány az iránynak háttal halad azért, hogy vezényelhesse a kis zenekart. Mások viszont csak egy meghúzott időbeli határ óta hajlandók tudomásul venni, hogy vagyunk. Fontosnak tartottam, hogy mindkét túlzás ellen valahol lehessen tájékozódni, és ne az legyen a fő probléma, hogy valaki egyáltalán nem tudja, hol van, de a spanyolviasz-felfedezőik naivságával mégis állandóan véleményt mond.

– *Úgy tudom, Ali bácsi nemsokára egy gyermekirodalom-konferencián vesz részt. Ott előadást is tart: hátha most kiderül az is, hogy miről. Nyilván ez köthető életének egy korábbi időszakához, a Napsugárral való szoros szerkesztői, munkatársi kapcsolatához. De köthető talán egy nemzedéki élményhez is. Nem tartom véletlennek azt, hogy a Napsugárnak a hatvanas évekbeli gárdájában akkor nagyon fiatalok voltak jelen: Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán, akik talán az erdélyi gyermekirodalom legjavát írták össze. Hogyan hozható ez párbeszédbe a mai nappal?*

– Ami a múltat illeti, szerintem világos, hogy akkor történtek ce(n)zúrák, és a jövőben ugyanúgy meg fog történni a dolgok félbeszakítása. Én viszont úgy érzem ebben a pillanatban, hogy mindazoknak, akik a jelen dolgaival foglalkozunk, de azzal főleg, hogy a mai gyermekek, a holnapi felnőttek minek futnak neki, azt kell tudatosítanunk, hogy egy borzasztó gravitációs vihar dúl alattunk. Itt szándékosan bomlasztanak értékeket, szándékosan használatlanul dobtak szemétként dolgokat, amelyek viszont fontosak lennének. Mindezt azzal lehet megakadályozni, hogy a morális irányok és arányok mentén tárjuk fel a tényállást. Erről szeretnék majd ott beszélni, és az az érzésem, hogy harmincadik éve erről írok a Napsugárban is. Amennyire lehet. És erről írok a felnőtteknek is. Az én alapvető nagy dilemmám, amit most is szívesen megfogalmazok neked válaszképpen, jobban mondva kérdés formájában: miként lehet, hogy az elektronika korának, információs forradalmának a mellékprogramja az agymosás? Itt valaki csal!

– *Ali bácsi 65. születésnapjára jelent meg egy válogatott verseskötete Átkopogások címmel a vásárhelyi Mentor Kiadónál. Korábban, három évvel ezelőtt, a pesti Unikornis Kiadónál is volt egy válogatott verseskötete. Tehát valamilyen szinten áttekintése is történik a Lászlóffy Aladár-életműnek. Tudom, hogy erről nem szívesen beszél, ezért megpróbálom másfelől megközelíteni ezt a dolgot. Áttekintve gondolatban, mi történt negyven év költészetében, amióta megjelent az első Lászlóffy-kötet, a Hangok a tereken? Hogyha most volna kezdő költő, mondjuk ha Fekete Vincénél fiatalabbak bőrébe kellene belebújni, akkor hogyan lát-*

ná az irodalom lehetőségeit, a saját lehetőségeit ezen a téren?

– Saját lehetőségeit korlátlanak látja az ember, így tehát én is. Az irodalom lehetőségeit pedig aszerint, ahogy tájékozódik azon a ponton, abban a naplementében vagy abban a hajnali sugárzásban, ahol éppen tart az irodalom, másnak látja. Én minden mai fiatalnak a lehetőségét abban látom, hogy mindent megtehet, meg kell hogy tegyen azért, amiért az előző, ebben a pillanatban nem említett első válogatott kötetem szólalt fel. Annak az volt ugyanis a címe 1980-ban: *Hogy kitudódjék a világ*. Tehát tegyen meg mindent a fiatal, amit csak tud, azért, hogy kitudódjának a dolgok. Ami az irodalmat illeti, először is, nem szeretem, hogy a múlt kosztümös kacatjainak nevezett dolgokkal együtt kisöpörjünk mindent, ami a tájnak, a táj hagyományainak a nevében történt az irodalomban. Ezért nem szeretem, amikor valakik be szeretnék vonni a költő vagy az

író olyan értelmű jogosítványát, hogy mindenese legyen, hadd legyen dilettáns mindenese, de agyalágyult politikusokhoz képest még mindig okos mindenese a dolgok menetének. Nem szeretem, amikor a poétát „ki akarják vezetni”, mint világtalant. Most sokkal rosszabb a kilátása magának a kultúrának és az irodalomnak, rosszabb szereposztás szerint, rosszabb felállás szerint foghat neki az integrálódásnak, a globalizációnak és minden újabb rabszolgasági kísérletnek, mint amilyenben talán a neandervölgyi Pupinyenyere, mint a bűvészinás, ide-oda nyúlhatott. És előidézhette a maga forradalmait. Ezért tartom fontosnak azt, hogy személy szerint ma minden tehetséges ember őrizze meg a függetlenségét. Ne vállaljon szerepet abban, hogy a kultúrát degradálhassák és a kultúrát félreállíthassák, várakozó álláspontra helyezhessék.

*Balázs Imre József
(2002. november 5.)*